

20. YÜZYIL RESİM SANATINDA DÜŞ KAVRAMININ ELE ALINIŞI

NURGÜN GÜLAY

MAYIS, 2022

20. YÜZYIL RESİM SANATINDA DÜŞ KAVRAMININ ELE ALINIŞI

NURGÜN GÜLAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PLASTİK SANATLAR VE RESİM YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ

MAYIS, 2022

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullarışımda alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağılı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

31/05/2022

Nurgün Gülay

ÖZET

Bu tez 20. yüzyılda resim sanatında düş kavramının nasıl incelendiğini konu alır. Düşün, uykudan başlayarak tarihsel gelişimi incelenmiştir. Psikoloji ve felsefede Freud ve Jung gibi düşünürler tarafından nasıl ele alındığı incelenmiştir. Tezin asıl konusu olan 20. yüzyıla gelmeden önce, sanat tarihinde resim sanatı özelinde düşün tarihsel olarak nasıl işlendiği araştırılmıştır. Son olarak 20. Yüzyıl Resim Sanatında Düş Kavramının Ele Alınışı başlıklı tezin odağına 20. yüzyılda düş üzerine eser üreten sanatçılar yerleştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Resim, düş, rüya, sürrealizm, sanat.

ABSTRACT

This thesis explores how the concept of dream was examined in the art of painting in the 20th century. The dreams and the history of dreaming are examined starting from the sleep phase. Dreams are examined how it was addressed by thinkers such as Freud and Jung in psychology and philosophy. Before the main subject of the thesis, which is the 20th century, how the dream was historically processed in the history of art, in particular the art of painting is also explored. Finally, the artists who produced works on dreams in the 20th century were placed in the focus of the thesis titled *The Examining of the Concept of Dream in 20th Century Painting Art*.

Keywords: Painting, dream, surrealism, art.

İÇİNDEKİLER

İntihal sayfası.....	i
Özet.....	ii
Abstract.....	iii
İçindekiler.....	iv
Resim Listesi.....	vi
1. Giriş.....	1
2. Düş ve Rüya Kavramlarının Tarihsel Seyri, Bilimsel ve Felsefi Yaklaşımlar...3	
2.1. Düş Tanımı ve Keşfi.....	3
2.2. REM Uykusu.....	5
2.3. Düşün Tarihsel Gelişimi.....	5
2.4. Felsefe Tarihinde Düş.....	5
2.5. Psikanalizde Düşün Yorumlanması.....	6
3. Sanatta Düş Kavramı ve Tarihsel Gelişimi.....9	
3.1. Düşü Resmetmenin Zorluğu ve Düş Resminin Tarihçesi.....9	
3.2. Düşlerin Sanatta ve Resimde Yer Almaya Başlaması.....11	
3.3. 18. Yüzyıl - 20. Yüzyıl Arası Dönemde Sanatta Düş.....15	
4. 20. Yüzyıl Resim Sanatında Düş Kavramını Ele Alan Sanatçılar.....32	
5. Nurgün Gülay Resminde Düş Kavramı.....58	

6. Sonuç.....	59
7. Kaynakça.....	61

RESİM LİSTESİ

Resim 1	Hieronymus Bosch	12
Resim 2	Hieronymus Bosch	14
Resim 3	Achille Zo	16
Resim 4	Jean Lecomte du Nouy	17
Resim 5	Francisco de Goya	19
Resim 6	Henry Fuseli	20
Resim 7	Léon Bonnat	22
Resim 8	Caspar David Friedrich	23
Resim 9	Angelo Morbelli	25
Resim 10	Richard Mauch	26
Resim 11	Charles Chaplin	27
Resim 12	Tito Conti	28
Resim 13	Alfred Walter Bayes	29
Resim 14	Gustave Moreau	31
Resim 15	Paul Gauguin	32
Resim 16	Arnold Böcklin	34
Resim 17	Arnold Böcklin	34
Resim 18	Marc Chagall	36
Resim 19	Diego Rivera	37
Resim 20	Tamara de Lempicka	40
Resim 21	Andre Masson	41
Resim 22	Henri Rousseau	42

Resim 23	Giorgio de Chirico	43
Resim 24	Max Ernst	45
Resim 25	Rene Magritte	46
Resim 26	Salvador Dali	47
Resim 27	Henri Matisse	49
Resim 28	Pablo Picasso	50
Resim 29	Frida Kahlo	52
Resim 30	Meret Oppenheim	53
Resim 31	Adolph Gottlieb	54
Resim 32	Zdzislaw Beksinski	56
Resim 33	Tetsuya Ishida	57

1. Giriş

Modern insanın ilk atalarının ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Aynı şekilde sanatın da insan yaşamına ne zaman dahil olduğu belirsizliğini korumaktadır. Bu konular üzerine yapılan bilimsel çalışmalar ve elde edilen veriler net sonuçlara ulaşmamaktadır.

Sanat; resim ve heykel, tapınak ve ev inşası olarak düşünülürse sanatın olmadığı topluluk yoktur. Dünyanın en ücra köşelerinde bile sanatın izlerine rastlanmaktadır. Bu izlere dair en eski kayıt 1879 tarihinde İspanya'dan bulunan Altamira mağarasıdır ve yaklaşık 20000 yıllık bir geçmişe dayanmaktadır. Mağaranın duvarlarında keşfedilen resimler ilkel dönemin yaşam tarzını ifade etmektedir. İnsanoğlunun sanat yolculuğunun da başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Sanat, ilkel dönemden günümüze dek kullanılan materyallerden temalara kadar pek çok değişim ve gelişim göstermektedir ve döneminin dinamikleri ile girift bir ilişkisi bulunmaktadır. Bu çalışmada sanatçılar açısından daha öznel bir esin kaynağı olan düşün kavramı ele alınmaktadır.

Bu çalışmada düşün kavramı ilk olarak tanımlanmış ve uykunun içinde nasıl keşfedildiğine yer verilmiştir. İnsanların düşün gördüğünün bilimsel olarak kanıtlanmasının aktarılmasının ardından, düşün uykunun hangi evresinde nasıl var olduğu anlatılmıştır.

Düşün tarihsel gelişimi eski uygarlıklardan itibaren toplumlarda nasıl yorumlandığının yolculuğu felsefe ve psikiyatri tarihindeki yansımaları ile sürdürülmüş Freud ve Jung'un düş üzerindeki görüşlerine değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde sanatta düş kavramı ve resim tarihinde düşün nasıl anlatıldığı ve hangi semboller aracılığıyla tabloya yansıtıldığı aktarılmıştır. Bilinçaltının sanatçılara ilham kaynağı olmasının tarih içinde sanata nasıl yansıdığı, sanatçıların içinde yaşadıkları dönemlerin düşün anlatıldığı sanat eserlerindeki tasvirleri örnekleriyle gösterilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise 20. yüzyılda düşün resim sanatında nasıl anlatıldığı, dönemde hangi sanat akımlarının ön plana çıktığı, dönemin önemli eserlerini veren sanatçıları resim örnekleriyle birlikte aktarılmıştır.

2. Düş ve Rüya Kavramlarının Tarihsel Seyri, Bilimsel ve Felsefi Yaklaşımlar

Düş, tarih boyunca tüm insanların hayatının bir parçası olup zaman içinde farklı yorumlarla karşılaşmış bir kavram olarak ortaya çıkmıştır.

Bu bölümde, düş ve rüya kavramlarının tanımları, düşün bilimsel olarak uyku sırasında nasıl gerçekleştiğinin keşfi ve tarih boyunca düşünürler ve bilim insanları tarafından düşün nasıl tanımlandığı, anlaşıldığı ve yorumlandığı ele alınacaktır.

2.1. Düş Tanımı ve Keşfi

Düş ya da rüya, uyku sırasında beliren düşünce ve hayaller zinciri olarak tanımlanmaktadır. (Temel Britannica, 1992) Türkçede düş ve rüya genellikle aynı anlamı ifade eder. Düş, Eski Türkçe'de 'Tül' ve 'Tüş' kelime kökenlerinden günümüzdeki haline ulaşmıştır. Rüya ise Arapça görme ya da görüş anlamına gelen '*Ru'ya*' kelimesinin Türkçeleşmesiyle dilimize yerleşmiştir. (Kubbealtı Lügatı, 2022)

Uyku bir dinlenme durumudur. Uyku anında vücut bilincinin bir bölümünü ya da tümünü yitirir, kas hareketleri ve birçok etkinlik azalır. (Gelişim Hachette, 1983) Uyku anında iskelet kasları gevşer ve uyanıklık halinde görülen amaca yönelik davranışlar ortadan kalkar. (Ana Britannica, 1993) Uykunun bu özellikleriyle beyin bilinçli hareketlerden uzaklaşır ve vücudun kontrolü beynin bilinçdışı davranışlarını kontrol eden noktalarına geçer.

Uyku, fizyolojik olarak beyin dalgalarının incelenmesiyle ölçümleniyor. Bu ölçümleme elektroensefalogram (EEG) adında bir cihaz yardımıyla yapılıyor. 1953 yılında EEG cihazıyla ölçüm yaparak uykunun hızlı göz hareketleriyle bağlantılı olduğunu ABD'nin Chicago eyaletinde Eugene Aserinsky ve Nathaniel Kleitman tespit etti.

EEG cihazıyla tespit edilen hızlı göz hareketi, uyku döngüsü aşamalarından bir tanesidir. REM-NREM döngüsü olarak da adlandırılan uyku döngüsü, insanın uyku halindeyken içinde olduğu uykuyu tanımlamaya ve yaklaşık 90 dakika süren bu döngü içerisinde hangi aşamada olduğunu tanımlamayı sağlar. 5 aşaması bulunan bu döngü NREM 1 aşaması ile başlar, NREM 2 ve NREM 3 aşamaları ile devam eder. Sonrasında REM uykusu aşamasına geçilir ve uykuda olan kişi bu aşamada düş görür. REM uykusundan sonra ortalama 90 dakika süren bu döngünün sonunda kişinin uykusundan kısa süreli bir ayılma gerçekleştirdiği gözlenir.

Her zaman doğrusal olmayan, 1-2-3-2-1 ve benzeri şekillerde de gözlemlenebilen NREM döngülerinde kişinin uykuya dalması, beyin dalgalarının ve kalp atışlarının yavaşlaması, vücut ısısının düşmesi gibi aşamalar gözlemlenir.

Uyku döngüsü kişinin uyku süresine bağlı olarak değişkenlik gösterir. Ortalama olarak 9 saat uyuyan bir kişi, uyku döngüsünü 6 kez tekrarlar.

2.2. REM Uykusu

Düşler, uykunun aşamalarından biri olan “Hızlı göz hareketi” evresinde belirir. İsmi, İngilizce Rapid Eye Movement kelimelerinin baş harflerinden alan ve REM olarak tabir edilen bu uyku evresi sırasında gözler hızlı hızlı hareket eder. REM uykusunun her uyku döngüsündeki süresi 5 ile 30 dakika arasında değişiklik gösterir ve toplam uyku süresinin %20’si kadarında gözlenir.

Bilimsel olarak insan zihninde rüyaların nasıl gerçekleştiği yaklaşık 70 yıldır kanıtlanabilen bir şekilde biliniyor. Rüyalar insanoğlunun var olduğu günden bu yana hayatın bir parçası olmuştur.

2.3. Düşün Tarihsel Gelişimi

İlk çağlarda düşlerin tanrılardan geldiğine inanılır, bu düşlerin geleceği gösterdiği ya da hastaları tedavi edecek bilgiler içerdiği inancıyla hareket edilirdi. (Ana Britannica, 1993) Birçok eski uygarlıkta düşler, hayatın akışına yön veren insanların günlük karar vermelerini belirleyen işaretler olarak hayatı etkilemiştir.

2.4. Felsefe Tarihinde Düş

Felsefe tarihinde düş ve uyku üzerine bir sistematikte düşünen ilk filozof Aristoteles’tir. (Osmanoğlu, 2017) “Rüyalar Üzerine” adlı kitabında düşlerin nasıl oluştuğunu açıklayan Aristoteles, düşün uyku halinde duyuyla algılanmadığı için “gerçekliğe sadık” olmadığı sonucuna varmıştır. Düşün bir

muhakeme sonucunda ulařılan bir fikir de olmadıđını belirten Aristoteles, dūřlerin imgelerin biliřsel bir sūreçle meydana gelmemesi nedeniyle birer dūřünce olmadıđını savunmuřtur.

Aristoteles'e gōre dūř, uyku halinde zihnimizde beliren bir gōrūntüdür. İnsanın beř duyusuyla algıladıđı duyumların, insanda bıraktıđı etkilerin uykuda devam eden tesirleri olarak açıklar dūřün dođasını. Dūřün hayal kurmaktan yani tahayyūlden farkı ise dūřü kiři bilerek ve isteyerek gōrmez. Dolayısıyla Aristoteles'in gōrūřüne gōre dūřün uyku halinde ortaya çıkan bir gōrūnūm olduđu ifade edilir.

2.5. Psikanalizde Dūřün Yorumlanması

19. yūzyılın sonlarında ise insan zihninin nasıl çalıştığını inceleyen bilim insanları dūřle ilgili yorumlarında bilinçaltı ve bilinç dışı özelliklerine odaklanmışlardır.

Psikanaliz biliminin kurucusu nōrolog Sigmund Freud, hastalarının zihinlerinin bilinç dıřı sūrelerden etkilenmesi konusunda yaptıđı çalıřmalarda dūřlerin etkileri üzerinde bilimsel açıklamalar getirmiřtir. Freud, Rūyalar Őstūne isimli eserinde "Bilim Őncesi adımı verebileceđimiz dōnemde insanlık henūz dūřlerini yorumlamak tasasında deđildi" yorumunu yapmıřtır. (Freud, 1972)

Freud, aynı kitabında dūřle ilgili pek çok sorunun yūzyıllardan beri net bir cevabının verilemediđini açıklamıř ve dūřün vūcut uykuya dalmıřken beynin uyanık kısımlarının tutarsız etkinlikleriyle açıklanması gerektiđini belirtmiřtir.

Freud düşleri yorumlarken düşlerde görülen imgelerin bütününi incelemekten çok düşün arka planında geliştirilen fikirler, yaşanan olayların izlerini sürmeyi savunur. Düşlerin daha doğru anlaşılmasının bu yaklaşımla gerçekleşeceğini belirtir (Freud, 1972), düşlerin bellekte kalan hallerini açık içerik ve gizli içerik olarak ikiye ayırır ve düşleri açık içeriklerin gizli içerikleriyle olan ilişkilerini araştırarak açıklar.

Freud'a göre düşler, "anlamsız değildir, saçma değildir, onlar düşünce depomuzun bir kesimi uyurken bir başka kesiminin uyanmaya başladığını göstermezler. Tersine, geçerliliği olan ruhsal görüngülerdir - isteklerin doyurulması; anlamlı uyanıklık zihinsel eylemlerinin zinciri içine yerleştirilebilirler; aklın hayli karmaşık bir etkinliği ile biçimlenirler." (Freud, 2001)

Freud bu cümlesinde isteklerimizi bilinçaltımızda düşüncelerle birleştirerek düşlerde arzularımızı farklı imgelerle çağrışım yapabileceğimizi ortaya koymaktadır. Bu ifade de düşlerin birer doğruyu ya da gerçeği yansıtmasından çok bir fikrin farklı bir şekle bürünmüş halde ortaya çıktığını açıklar.

Düşleri psikanaliz alanında inceleyen bir diğer bilim insanı Carl Gustav Jung'dur. Freud'la aynı dönemlerde yaşayan ve psikiyatri çalışmalar yapan Jung'un düşe yaklaşımı Freud'a göre farklılık gösterir.

Jung, kişilik araştırmalarında insanın hayatının ilk yıllarına ağırlık vermiş ve bireyin bugünü ve yarınını temel olarak şekillendiren aracın o kişinin geçmişi

olduğunu vurgulamıştır. (Ana Britannica, 1993) Kişinin geçmişinin etkisine önem arz eden Jung, düşlerin de geçmişe dönük incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Jung, insanların düş dünyalarında yarattıkları kendi karakterlerini keşfetmelerinin kişiyi daha bütünlüklü bir kişi haline getirebileceğini öne sürmüştür.

Jung, insanın kendi düşleri hakkında bir kontrole sahip olmadığını ise şöyle açıklar: “Düş, bilinçdışının bağımsız aktivitesiyle oluşan kendiliğinden bir süreçtir ve insanın bilinçli kontrolünden uzaktır. İnsan rüyada tamamen nesnel bir sürece sahiptir...” (Kavut, 2020)

Öte yandan Jung’a göre düşlerin insanın psikolojisi üzerinde bir denge kurma özelliği de bulunmaktadır. Düşler, bilinç ve bilinçdışı arasında bir iletişim görevi üstlenir ve bu iletişim ile vücuttaki duygusal dengenin kurulması gerçekleşir.

Jung bilinçdışımızda gizli kalmış bir bilgelik olduğunu belirterek, düş yorumlarken esnek bir yaklaşım izlemeyi tercih etmiştir.

Psikoterapide de üzerinde önemle durulan düşler, danışan kişilerin net bir şekilde ifade edemediği soyut düşüncelerin somut ve bir cisme kavuşmuş halleri olarak yansır. (Demir, Öner & Dönmez, 2018) Rüyalar terapi sırasında rüyasını anlatan kişinin kişilik yapısını yansıtır, bununla birlikte kişi ve duyguları üzerinde de etkilidir. Rüyaları anlamaya giden yol, kişinin bilinçaltını keşfetmesini, duygularıyla tanışmasını ve kendisini daha iyi tanımasını sağlar.

3. Sanatta Düş Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Bir önceki bölümde düşün fiziksel olarak hangi aşamada gerçekleştiği ve bilimsel olarak nasıl tespit edildiği aktarıldı. Bu bölümde ise düşün sanatta hangi tarihsel süreçlerden geçtiği ve 20. yüzyıl öncesinde düşün sanata nasıl yansıdığı anlatılacaktır.

3.1. Düşü Resmetmenin Zorluğu ve Düş Resminin Tarihçesi

Hayal etmek sanatın her zaman büyük bir parçası olmuştur. Yaşanan hayat ve duygularla şekillenen bilinçaltındaki düşler, sanatçının hayali ve dünya görüşünü ortaya koyarken faydalandığı bir araçtır. Ressam Georges Braque son röportajlarından birinde, “Bir sanatçı düşlerini asla tüketmez.” sözünü söylemiştir. (Bergez, 2018) Bu söz ressamların temel ilham kaynaklarından birinin düşleri olduğuna işaret etmektedir. Sanatçıların zihin ve yeteneklerinin ürünü olan ve binlerce detayın bulunduğu resimlerin şekillenmesinde hayal etmenin yanı sıra düşlerin de bu boşlukları doldurmadaki önemine işaret eder.

Yüzyıllar boyunca ressamlar, yaratıcılık süreçleri içerisinde düşlerden etkilenmişlerdir. Bilinçaltının etkileri özellikle Sürrealist akımda önemli bir yere sahiptir. Bu etkilerin yanı sıra resimde düşün etkileri gerçeküstü, ulaşılamayan, bilinmeyen mesajları yorumlamanın bir aracı gibi görülse de bir yandan da deliliğin, kabusların ve sanatçıların içine düştükleri illüzyonların da bir aracı olmuştur.

Resimde tarihinde çok önemli isimler düş konusunda eser vermişlerdir. Rembrandt van Rijn, Francisco de Goya, Eugene Delacroix, Salvador Dali düşlerini resmeden önemli sanatçılar arasındadır. Düşü resmekte en önemli eserlerden bazılarını Hieronymus Bosch imza atmıştır.

Tüm bu isimlerin verdiği eserler, sanat tarihinde düşü resmetmede çeşitli zorlukların olduğu gerçeğiyle yüzleşilmesine yol açar. Teknik ve estetik kaygıların yanı sıra gözle görülmeyen görünmez bir imajı tuvale aktarma süreci, Rönesans'tan bu yana sanatın merkezinde olan imitasyon fikri ile de gelişmekteydi (Bergez, 2018). Aynı zamanda sanatçılar için bir diğer problem tamamen hayallerinde gerçekleşen bir dünya ile gerçek hayattaki dünyayı da birleştirmektir. Sanatçıların ortaya koyduğu her düş temalı eser bu problemleri nasıl aştıklarının aslında birer görsel kanıtıdır.

Antik çağdan günümüze resim “sessiz şiir” olarak nitelendirilmiştir (Bergez, 2018). Sanatçı düşlerini sanat eserleriyle yorumlarken resmin sessizliğine de bir ses verir. Bu aşamada da düşü yorumlamanın tüm zorlukları sanatın sunulduğu kişiye geçer. Bu düşe bakan kişi gördüğü eseri yorumlarken hangi anlamları çıkarmalı ya da bir anlam çıkarmalı mıdır?

Düşler yapıları gereği bilinçaltımızdaki pek çok farklı çağrışımın birer sembolü olabilir. Bu sembollerin sanatçının hatırında kalan kısımlarının tuvale yansımada yaşanan süreçte doğal bir eksilme ya da basitleştirme yaşanır. Bu süreç bazı motiflerin, psikanalitik teoriler gelişmeden önceki süreçte sanatçıların düşlerini yaratıcı sürecin içine dahil etmesine neden olmuştur.

Sanatçıların düşlerini hem tuvale yansıttıkları hem de yorumladıkları bu süreç sanat tarihinde çok önemli yerlere sahip olan eserlerin doğmasına yol açmıştır. Bu tezimizde bu eserlerden bazıları yer bulmuştur.

3.2. Düşlerin Sanatta ve Resimde Yer Almaya Başlaması

Düş resminin Rönesans öncesi tarihinde sosyal ve kültürel hayatı domine eden dinler, resimde de ağır basıyordu. Ancak, Rönesans ile birlikte kültürel, felsefi ve bilimsel alanda yaşanan gelişmeler düş resmini de etkiledi. Düş kelimesinin karşılığı Fransızca “songe” kelimesi olarak tanımlanırken Rönesans’tan sonra düşler için “rêve” kelimesi kullanılmaya başlandı. Bu farklılık düşün anlamının daha mistik bir anlama sahip ilahi düş şeklinde tanımlayabileceğimiz songe’den, etimolojik olarak merak etmek ve heyecan kelime kökenlerine dayanan rêve sözcüğüne dönüşmesine neden olmuştur. Bireyselliği çok daha vurgulayan bu kelime ile birey düşün tanımında çok daha temel bir yere sahip olmuş ve düşlerin kişisel birer fenomen olduğu ön plana çıkmıştır. (Bergez, 2018)

Düşlerin günümüzde halen pek çok açıdan gizemini koruduğu bir gerçek. 16. yüzyıl düşünürleri, düşleri yorumlarken 2. yüzyıldan bu yana kabul gören Daldianus Artemidorus’un Oneirocritica isimli eserinden yararlanıyorlardı. Freud dönemine kadar kabul gören bu kitapta “dul bir kadın rüyasında sakalı olduğunu görürse iyi bir eşi olur” şeklinde basit rüya yorumları bulunuyordu. Bu tür basit yorumlamalar, 15. ve 16. yüzyılda popüler olan hibritleştirme (melezleştirme) çalışmalarıyla düşlerin bir yansıması olarak sanat dünyasında yer aldı. Giuseppe Arcimboldo’nun Kış isimli 1563 yılında yaptığı çalışma ile

Hieronymus Bosch'un Ağaç Adam (Resim 1) ve Canavar Çalışmaları adlı çizimleri bu dönemin önemli hibritleştirme örnekleri arasındadır.

Resim 1. Hieronymus Bosch, The Tree-Man, c. 1505, Mürekkep.

Sürrealist dönemde eserleri keşfedilen 1450 yılı Hollanda doğumlu ressam Hieronymus Bosch, düş dünyasını somutlaştıran erken dönem sanatçılar arasında önemli bir yere sahiptir. Fantastik çizimleri ve düş dünyasını andıran doğa tasvirleri içinde bulunduğu klasik döneme farklı bir yaratıcılık katmıştır. Bosch, sadece düşlerde hayal edilebilecek gerçeküstü şekillere gerçeklikten hareket ederek canavarca yorumlarda bulunmuştur.

Günümüze ulaşan resimlerinde Bosch'un cennet ve cehennem tasvirlerinin bulunduğu dini temaların öne çıktığı eserleri bulunmaktadır. Ahiret Tasavvurları (*Visions of the Hereafter*) isimli triptych çalışmasında pek çoğu bir hareket içinde bulunan tasvirler cennete ya da cehenneme doğru ilerlemektedirler (Resim 2). Bosch'un düşünde canlanan cennet tasviri birbirinin içine yerleşmiş spirallerden oluşan meleklerle dolu bir ışık huzmesinden oluşurken, cehennem tasviri ise köşeli taşların ve karanlığın hüküm sürdüğü şeytan figürleriyle dolu bir gölgeler dünyası olarak resmedilmiştir. (Bergez, 2018)

Resim 2. Hieronymus Bosch, Visions of the Hereafter, 1490, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

3.3. 18. Yüzyıl - 20. Yüzyıl Arası Dönemde Sanatta Düş

18. yüzyılda Romantizm akımından etkilenen sanatçılar gece, düş ve hayatın ana parçalarını yaratıcılıklarının temel parçası haline getirmişlerdir. Ancak aynı zamanda, sanatta “ideal güzelliğe” karşı bir akım da başlamıştır. Bu akım sanatın insanın iç dünyasındaki sıkıntıları, tarih sorgulamalarını, metafiziksel endişeleri, kötünden korkma ve merak etme ile oluşan farklı bir estetik ifadeyi oluşturmuştur. Bu yön, geceye ve rüyalara farklı bir yön vermiştir. Bu akımdan sadece resim değil edebiyat dahil diğer sanat akımları da etkilenmiştir. Charles Baudelaire’e atıf yapan Edgar Allan Poe, “Mutlak olan her şey düşlerde dir.” diyerek fikrini ifade etmiştir.

Bilinç dışına Freud’dan önce ulaşan Romantik düş yorumları, bu dönemdeki sanat karakteristiğini ve bu jenerasyondaki sanatçıların düşünce şeklinde belirleyicidir. 1789’daki Fransız Devrimi’nden sonra soyluların güç kaybetmesiyle yükselen burjuvazi hareketinin, 1800’lü yıllarda baskın olan ve rasyonalizmi merkezine alan ideolojik ve ekonomik etkisine karşı çıkmışlardır. Bu dönem Romantik sanatçıların zihninde melankoli, hayal kırıcı gerçekliğin içinde mahpus olma, dünyadan bezmişlik ve sıkılmışlık içinde *mal du siècle*’den (yüzyıl hastalığı) muzdarip olma hali mevcuttur. Chateaubriand, 1802 yılında yayınladığı *René* adlı eserinde *mal du siècle* halini, 19. yüzyılda yaygın olarak görülen ve sıkılmışlığın egemen olduğu bir ruh hali olarak açıklar. Bu eser bu dönemdeki Romantik akımın mihenk taşlarından birini oluşturacaktır.

19. Yüzyıl Romantizm akımından etkilenen düş resimlerinde Oryantal tasvirler de önemli yer tutar. Montesquieu’nün İran Mektupları adlı romanı ve Jean

Racine'in Bayazıt adlı oyunu gibi edebi eserler ressamların hayal dünyalarını etkilemiştir. Achille Zo'nun *The Dream of the Believer* (İnananın Düşü) resmi Avrupa sanatının Doğu'ya bakışının önemli bir tasviridir (Resim 3). Oryantal düşü resmeden bir diğer sanatçı Jean Lecomte du Nouy'un ise *A Eunuch's Dream* (Bir Hadımın Düşü) eseriyle Batı'nın Doğu'ya yaklaşımını sembolize eder (Resim 4).

Resim 3. Achille Zo, *The Dream of the Believer*, 1870, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Resim 4. Jean Lecomte du Nouy, A Eunuch's Dream, 1874, Tahta Üzerine Yağlı Boya.

Romantizm akımı resminde 'düş gören kadın' tasvirine sıkça rastlanır. Realizm gibi önceki akımların tasvirlerinde kadınların hasret, beklenti, hayal kırıklığı ve şehvet gibi duyguları yansıttığı görülür. Romantik dönemdeki resimdeki kadın figürlerinde melankoli, geri dönülemez kayıplar ya da sonsuza kadar tatmin edilemeyecek arzuları yansıtır. Romantik dönem düş gören kadın figürü, Fransız yazar Charles Baudelaire'in ifadesiyle "eksikliğe sürgün edilmiş bir ruh"un imgeleştirisir.

Romantik dönemdeki resimde kadının içinde bulunduğu Melankoli tabloya yansıtılır. Feminin figür; bu dönemde tarihsel, sosyolojik ve ideolojik olarak ailevi ve ev içindeki varlığıyla da bağlantılı olarak okumalarından aldığı düş kurar. İçinde bulunduğu çağdan etkilenen bu figürü Chateaubriand, kardeşi Lucile üzerinden tarif eder: "Yüzünü gözyüzüne dikerdi ve gözlerinden hüznü

ve ateş fişkıarak etrafa bakardı. Yürümesi, sesi, gülümsemesi bir hayal gibiydi ve acı içindeydi.”

18. yüzyılın romantizm akımında düş ve kabusların tuvale aktarımında İspanyol ressam Francisco de Goya'nın tasvirleri ön plana çıkmaktadır. Goya'nın gravürlerinde, karanlık estetik anlayışıyla tasvir edilen gerçeküstü ile bilinçaltının buluşması alegorik bir yaklaşımla gösterilmektedir. Ürkütücü bir realizmi de bulunan bu gravürler, aklın ve insanlığın yerini şiddet ve aptallığa bıraktığı bir dünyayı anlatır. Goya'nın Los Caprichos (Kapriçyolar) dizisi içinde bulunan 1799 yılında çizdiği “Aklın Uykusu Canavarlar Üretir” (The Sleep of Reason Produces Monsters) isimli eserinde, gravürdeki düş sanatçının kendisini tasvir ediyor (Resim 5). İlahi ya da telafi edici bir gücü olmayan bu düş gerçekliğe de bir teselli sunmuyor, ancak resmi ürkütücü yaratıklarla dolduruyor (baykuş, yarasa, kara kedi gibi). Bu sayede Goya, gerçeklikle rüya arasındaki çizgiyi siliyor ve düşün gerçekliğini tüm ürkütücülüğüyle ifade ediyor.

Resim 5. Francisco de Goya, The Sleep of Reason Produces Monsters, 1799,
Gravür Baskı.

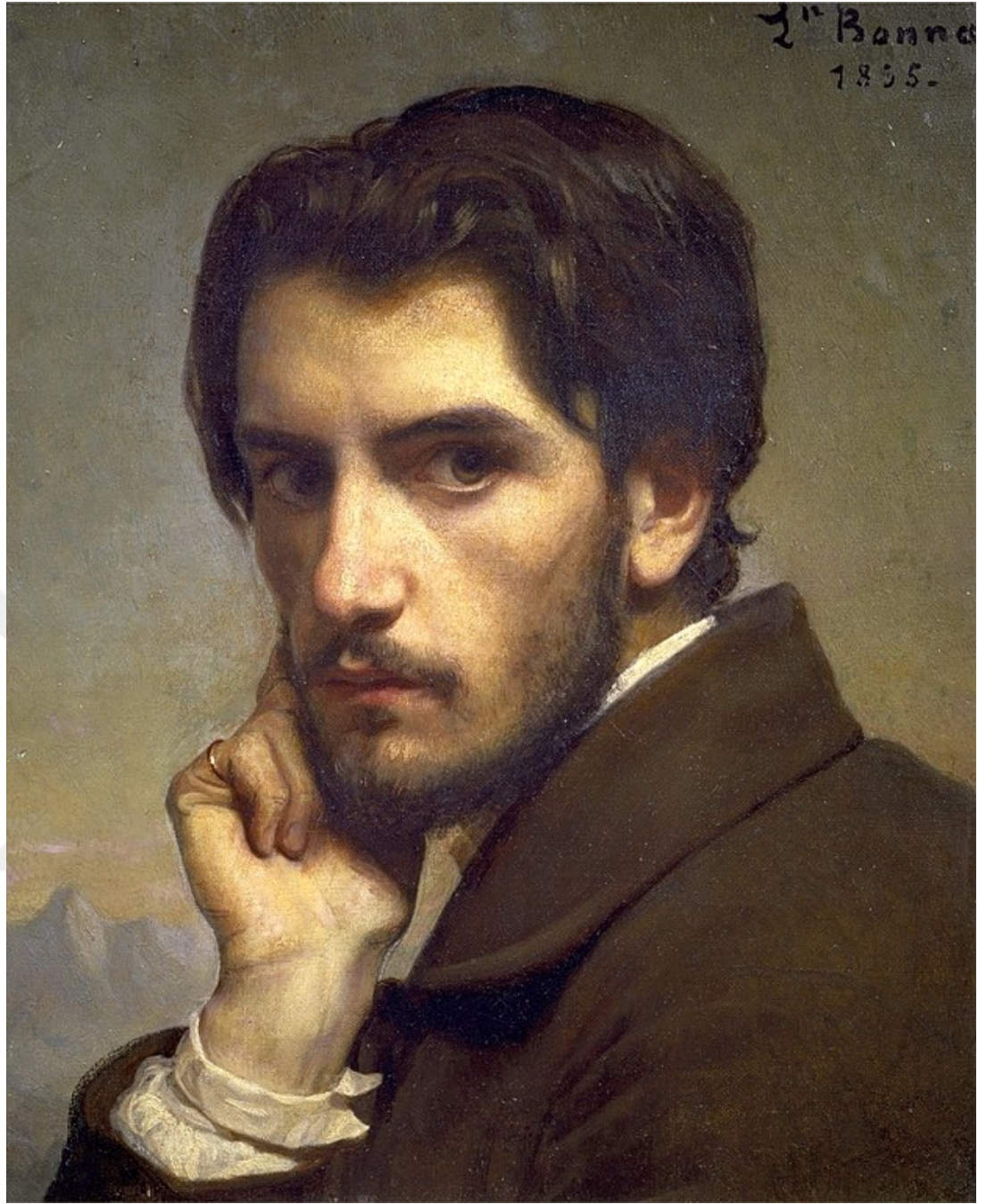
Düşler olduğu kadar kabuslar da dehşet ve korku öğelerini yükselttikleri için Romantik dönemde sanatçıların ilgisini çekip eserlerde işlenmiştir. İsviçreli ressam Johann Heinrich Füssli, romantik dönemde eserler vermiş ve kâbus sahnelerine verdiği gerçekçilikle dikkat çekmiştir. Genç yaşında İsviçre'ye taşınıp Henry Fuseli ismini alan sanatçı, 1781 yılında resmettiği The Nightmare (Kâbus) isimli tablosunda uyuyan bir kadının üzerinde korkunç imgeler bulunmaktadır (Resim 6). Bir at kafası ile bir tür karabasanın tasvir edildiği resimde geçmişin ağırlığının kadının üzerine çökmesi ile tabloda büyük bir endişe hali resmedilmiştir.

Resim 6. Henry Fuseli, The Nightmare, 1799, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Antik çağdan bu yana bir sanatçının yaratıcılığı melankoli ile bağdaştırılır. Romantik çağda kadınların temsil edildiği bu melankoli hali, sanatçının kendi iç dünyasını yansıtmaları olarak da kabul edilmektedir. Léon Bonnat'ın, 1855 tarihli "Bir Sanatçı'nın Portresi" (Portrait of the Artist) isimli eseri bu melankolik dönemin önemli eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Sanatçının kafası eline yaslı pozunu, dönemin geleneksel melankoli ifadesini yansıtır (Resim 7). Sanatçının hafifçe gergin dudakları ulaşılammış bir arzuyu, insanın içini kemiren bir düşünce tasvir eder.

Resim 7. Léon Bonnat, Portrait of the Artist, 1855, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Öte yandan romantik oto portrelerde, gerçekliğin metafizik olarak sorgulanmasına da rastlarız. Ressamlar karanlık düşlerini yansıttıkları porteleriyle romantik akımda varoluşlarını sorgularlar. Caspar David Friedrich'in 1835 yılında çizdiği Dreamer portresi gerçekliği sorgulayan bir

sembolik vizyon yaratmıştır. Resim, Saksonya'da bulunan Oybin Manastırı harabelerinin devasallığı içinde bireyin yalnızlığını temsil eder (Resim 8).

Resim 8. Caspar David Friedrich, Dreamer, 1835, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Romantik dönemi takip eden Realist akım maddi ve tarihsel gerçekliği ele alır ve insanların duyguları ile öznel bakış açılarına odaklanır. Realist akımda düş, hayalkırıklığı olarak ele alınmıştır. Bu dönemde hem geçmiş romantik akıma tepki hem de bunun getirdiği depresyon halinin yansımaları sanatta görülmektedir. Gustave Flaubert ve Emile Zola gibi realist akım yazarları, hayalkırıklığı yaratan düşleri ele alan bir bakış açısıyla eserlerini yazarlar. Zola'nın Germinal isimli ünlü eserinde, siyasi ütopya düşününün kişisel çıkarlar ve güçlünün aç gözlülüğü ile karşılaşınca nasıl bir yıkıma uğradığı anlatılır.

Bu dönemde düşe realist yaklaşım, düşü gerçeklikten ayırır ve Baudelaire'in Kötülük Çiçekleri adlı eserinde tasvir ettiği şekliyle, “düşü eylemin kız kardeşi olmayan bir dünyaya” koyar. Romantik akımda gündüz dünyası ve gece dünyası adı altında yapılan ayırım yok olur. Düşler artık bilgi edinmenin bir aracı değildir, aksine gerçekliği unutmanın bir şeklidir.

Gerçeklik ve düş arasındaki bu ayırım, Angelo Morbelli'nin 1905 yılında çizdiği Düş ve Gerçeklik (Dreams and Reality) isimli triptik eserinde görülmektedir (Resim 9). Bu eserde illüzyon ile hayal kırıklığı arasında bir ayırım bulunmaktadır. Sağda ve solda birer yaşlı birey bulunur, bu çiftin birlikte olduğu tasvir edilir, yaşları ve zor yaşamları itibariyle yorgun oldukları görülmektedir. Ortada ise onların düşününün sembolü olan genç ve geleceğe bakan yüzlerini görmediğimiz bir çift bulunur. Yaşlı çift güçlü renklerle net bir biçimde çizilmişken, ayakta yüzlerini görmediğimiz genç çift bir düşün içersindeymişçesine net olmayan renklerle tasvir edilmiştir. Gerçeklik ile rüya arasındaki keskin ayırım bu tasvirde net bir biçimde ortaya çıkmıştır.

Resim 9. Angelo Morbelli, Dreams and Reality, 1905, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Realist dönemin bir diğer önemli düş tasviri ise Avusturyalı ressam Richard Mauch'un 1902 yılında çizdiği Şövalye'nin Düşü (The Knight's Dream) isimli eseridir. (Resim 10) Natüralizm döneminde doğan sanatçı, düşün ahlaki açıdan nasıl bir anlam dünyasını yansıtabileceğini gösterir. Bir savaşçının erdem ve şehvet arasında yaşadığı çatışmayı tasvir eden Mauch, genç kadın ve savaş ganimetleri tasviri ile savaşçının yaşadığı ikiliği gösterir.

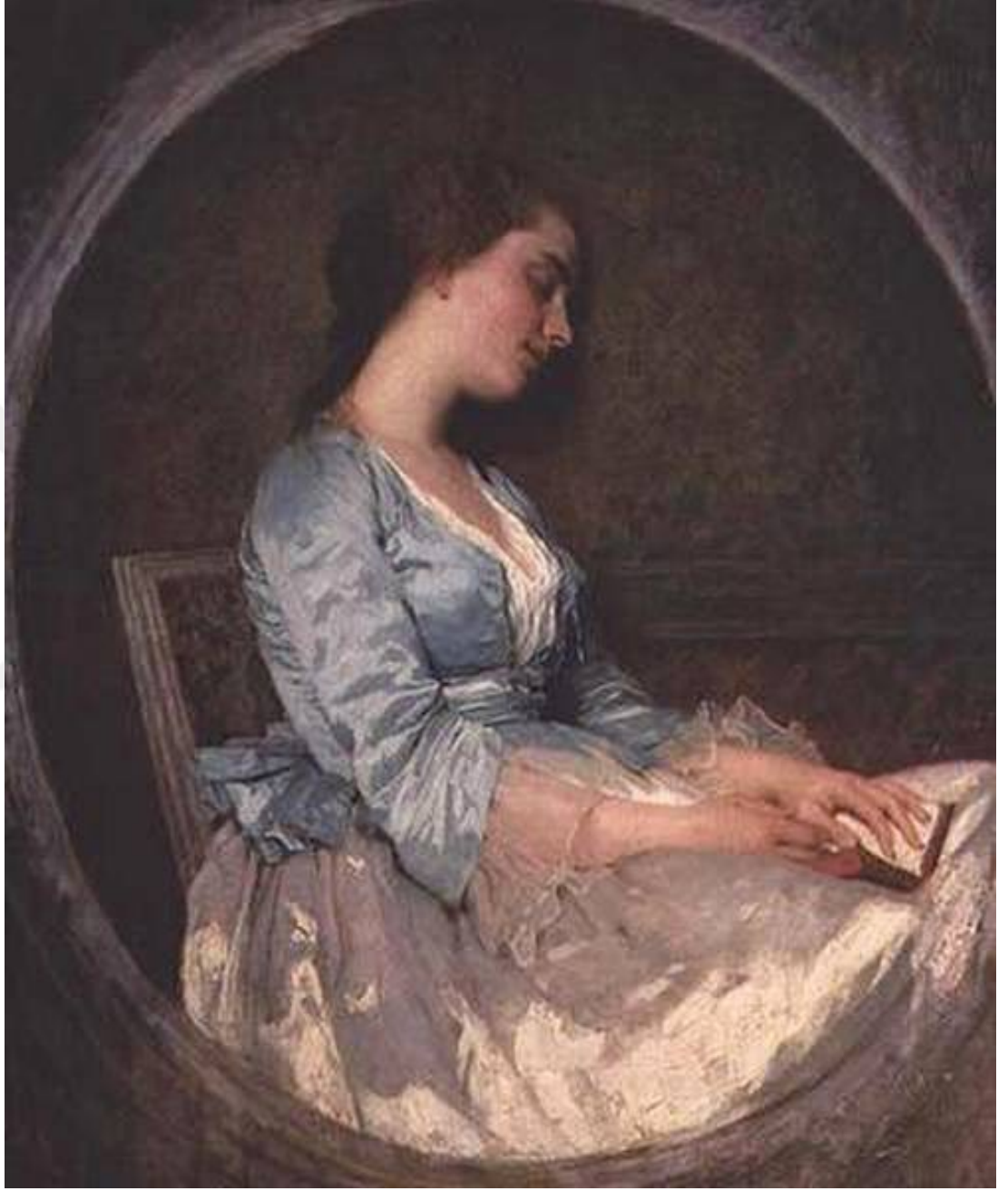

Resim 10. Richard Mauch, *The Knight's Dream*, 1902, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

19. yüzyılın ikinci yarısında Romantik dönemde olduğu gibi düş gören kadın temasının yeniden işlenmeye başlandığı görülür. Realist dönemde, romantik dönemden farklı olarak melankoliye yatkınlık, doğal bir sonuçtan dolayı değil ancak yaşanan dönemin kadın üzerindeki psikolojik ya da siyasi etkilerine bağlanır.

Fransız ressam Charles Chaplin'in *Düş* (*The Dream*) isimli 1857 yılında çizdiği uyuyan ve hayal kurduğunu düşündüren kadın portresi ise dönemin bu anlayışının dışına çıkan bir resimdir (Resim 11). Resmin oval formatı mutlu bir çerçevelemeyi sembolize ederken, uyuyan kadının elinde kitap olması onun bilinçli bir şekilde okuduklarının hayal dünyasına girdiğini ifade eder. Chaplin'in portrelerinde sıkça yer bulan kadınlara göre bu portrenin

farklarından biri, uyuyan kadının düşlerin gölgesinde yer aldığı için açık ve parlak renklerle tasvir edilmemiş olmasıdır.

Resim 11. Charles Chaplin, *The Dream*, 1857, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Kadınların sanattaki düşlerinin doğalarını değiştiren bir diğer yaklaşım da çekici kadın portreleri çizilmesiyle olmuştur. İtalyan ressam Tito Conti'nin, 1913 tarihli Hayaller (Reveries) isimli tablosundaki kadın portresi seyircisine doğrudan bakar (Resim 12). Bu düşün, içgüdü ve şehvetle birlikte kurgulanmasının sonucudur.

Resim 12. Tito Conti, Reveries, 1913, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

19. yüzyılın sonlarında Freud'un çalışmaları sanatı da şekillendirmeye başlar. Freud'un düşün üzerine yaptığı çalışmalar sanatçıların işlediği düşün gören kadın temasını da önemli ölçüde etkilemiştir. İngiliz ressam Alfred Walter Bayes'in 1902 yılında çizdiği Hayaller (Reveries) isimli tablosu bu değişimin önemli örneklerindendir (Resim 13).

Bayes'in resminde düş gören kadın, resmin en öne çıkan öğesi değildir. Resimdeki kadın diagonal şekilde uzanmıştır ve resimde kadının kıyafeti ön plana çıkmaktadır. Rüyanın içeriğine dair hiçbir ipucu yoktur fakat kadının kıyafetinin renkleri ve çiçekli desenleri resmin büyük bölümünü kaplamaktadır.

Resim 13. Alfred Walter Bayes, *Reveries*, 1902, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

19. yüzyıl sonlarında realizm akımını natüralizm gibi akımlar devam ettirse de karşı tepkiler de oluşmuştu. Sembolizm akımı, realizmin yoğun pozitivizmine karşı tepki olarak dönemin en güçlü akımıdır. Gustave Moreau'nun eserlerinde

düşler yeniden gerçekliğin bir okuması haline dönüşmüş ve varoluşun gizemlerine ulaşma yolu olarak görülmüştür. Dönemin öne çıkan ressamlarından van Gogh ve Cézanne düş çizmemişlerdir, görülen algılanan dünyayı yansıtmayı tercih etmişlerdir.

Andre Breton, sembolizmi “dünyanın iç dünyasının gereksinimleri doğrultusunda sanatçı tarafından yeniden yaratılması” olarak tanımlamıştır. Sembolistler ayrıca düşün gerçekliğinin keşfedilmesi ve bir metin gibi incelenmesi gerektiğini düşünmüşlerdir.

Kendisini “düşleri birleştiren işçi” olarak tanımlayan Gustave Moreau, sanatının etkisini düşleri görünür hale getirip anlamsız hallerine anlamlar yükleyen bir amacı olduğunu belirtir. Fransız ressamın 1881 yılında çizdiği “Şark Düşü” (The Dream of the Orient) eseri doğunun temalarını taşıyan hayallerin bir düşün ortasında varoluşunu tasvir eder (Resim 14). Resimdeki her bir imgenin ayrı anlamları bulunur. Renklerin gerçek dışılığı kirli bir cam etkisi yaratır, resimdeki her bir simge ise düşün farklı dinamiklerini ve karmaşıklığını yansıtır. Ünlü yazar Marcel Proust, Moreau'nun çalışmaları hakkında “gizem dolu bir dünyanın bir parçasının görüntüsü” yorumunu yapmıştır.

Resim 14. Gustave Moreau, The Dream of the Orient, 1881, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Sembolist akımda düşleri çizen önemli bir akım da Pont-Aven okulunun üstadı Paul Gauguin'dir. Metafizik yaklaşımlardan etkilenen Gauguin, dinden ve dini törenlerden etkilenmiştir. İlahi temaları işleyen Gauguin, van Gogh'a din temalı bir resmiyle ilgili şunu yazmıştır: "Benim için tasvir ettiklerim ayinden sonra sadece insanların zihninde kalması için varlar." Gauguin'in tasvir ettiği bu resim 1888 yılında tamamladığı "Vision of the Sermon, or Jacob Wrestling with the Angel" resmidir (Resim 15). Sembolik akımın önemli bir temsili olan bu resimde, renklerin güçlenmesi ve sanatçının kendi vizyonunun resmin merkezinde olması ön plana çıkar.

Resim 15. Paul Gauguin, Vision of the Sermon, or Jacob Wrestling with the Angel, 1888, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Alman sürrealist sanatçı Arnold Böcklin, 19. yüzyılın çöküş melankolisinden etkilenmemiş enerjik bir duayen ressamdır. İtalya'nın antik çağından gelen aurası ve ışığından etkilenmiş, resimlerinde mitolojik karakterlere yer vermiştir. 50 yaşına kadar ürettiği eserlerinde bugün ismiyle özdeşleşmiş güçlü atmosferlere sahip olan eserler üretmemiştir. İlk olarak 1880 yılında resmettiği The Isle of the Dead (Ölüler Adası) tablosunun onun için büyük önem ifade ettiğini bu resmin 5 ayrı versiyonunu üreterek göstermiştir (Resim 16, 17). Böcklin resimdeki imgeleri tesadüfen seçmemiştir. Resmi genç bir dul kendisine “düş kuracak bir resim” istemesi üzerine yaratmıştır. Tabloda anlatılan sakin cenaze ambiyansı, sanatçının ölümle ilgili duygularını da yansıtmaktadır. 25 yaşında evlenen Böcklin eşiyle birlikte 11 çocuk sahibi olmuş, bu çocuklardan 5 tanesi bebek yaşlarında ölmüşlerdir. Ölüler Adası'nda teknedeki beyazla örtülü tabut, selvi ağaçlarının kasvetli varlığı tüm resimde yansıtılan hareketsizlik ve sessizliğin içinde öne çıkan öğelerden bazılarıdır. Beyaz figür batan güneşle aydınlatılmış, ağaçların dikey formu ise karanlıkta bırakılmıştır. Bir düş gibi, resim birbiriyle çatışan birden çok his ve duyguyu içinde barındırır. (Gibson, 1995, 125)

Resim 16. Arnold Böcklin, *The Isle of the Dead*, Basel Versiyonu, 1880, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Resim 17. Arnold Böcklin, *The Isle of the Dead*, Üçüncü Versiyon, 1883, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

4. 20. Yüzyıl Resim Sanatında Düş Kavramını Ele Alan Sanatçılar

20. yüzyıl resminde düşler aynı anda birçok yerde görülebilir ancak geçmişte olduğu şekliyle dini ve ilahi fonksiyonlarından uzaklaşmışlardır. Düşler bireyin iç dünyasının, gerçekliğinin ve bilinçdışının bir tasviri olarak çizilmektedir. Bu şekilde düşler sanat dünyasında özgür kalmış ve sanatçının kişisel dünyasını ilgi çekici şekilde yansıttıkları birer araca dönüşmüştür.

Düşlerin bu özgür ve bir sınırla çevrilmeyen şekilde yansıtılmasını Sürrealizm akımı sağlamıştır. 20. yüzyıl bu estetik devrimin yanı sıra Andre Malraux'nun tasviriyle “duvarsız müze” (hayali müze) zamanı olarak da adlandırılan fotoğraf ve modern reproduksiyon tekniklerinin gelişmesiyle dünya sanat tarihinin pek çok eserine sanatçıların ulaşmasının mümkün olduğu bir devir olmuştur. Geçmiş yüzyılların deneyimlerinden yararlanan sanatçılar, düşlerini yansıtmada bu birikimden faydalandılar.

Dinin modernleşme ile birlikte sanattan uzaklaşması, dini resimlerin tamamen yok olmasına neden olmadı ancak yeni bir yoldan ilerlemesini sağladı. Rusya doğumlu Fransız ressam Marc Chagall'ın 1960-66 yıllarında çizdiği Abraham and the Three Angels (İbrahim ve Üç Melek) tablosu hristiyanlığın tasvirlerine yeni bir yorum getirmiştir (Resim 18). Chagall bu tablosunda İncil'den, Musevilik'ten ve Hasidik gelenek ile çocukluğunun geçtiği Rusya'nın 20. yüzyıl başlarındaki avantgarde sanatçılarından ilham almıştır. Bu resimde motifler sihirli bir atmosfer içine bir çocuğun düşü gibi yansıtılmıştır.

Resim 18. Marc Chagall, Abraham and the Three Angels, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

20. yüzyılın bolca siyasi ve ideolojik çatışmaya sahne olması sanat dünyasında da karşılık bulmuştur. Bu ortam içinde düşlerin çizilmesinde de siyasi göndermeler klasik alegoriler yer almıştır. Meksikalı ressam Diego Rivera'nın 1947 yılında çizdiği 15 metrelik devasa eseri *Dream of a Sunday Afternoon in Alameda Central Park* (Alameda Merkez Parkı'nda Bir Pazar Öğleden Sonra Düşü) etnik ve siyasi temalardan esinlenilmiştir (Resim 19). Meksikalıları kutlama amacıyla sıradan insanlarla ünlü ve tarihi figürleri bir araya getiren Rivera'nın düş, ortadaki iskelet figürünün solunda yer alan eşi Frida Kahlo sağ elini Rivera'nın çocuk halinin üzerine koyarken sol elinde ise bir yin-yang sembolü tutuyor. Bu resimde düş, Rivera'nın geç dönem coşkulu realizminin bir parçası olarak yer alıyor. Rivera'nın duvar resminde renklerin senfonisi uzun ağaçların değişen eğrilikleri ile birleşiyor.

Resim 19. Diego Rivera, *Dream of a Sunday Afternoon in Alameda Central Park*, Mural.

20. yüzyılın anlaşılması en zor sanat hareketlerinden biri olarak sürrealizm gösterilmektedir (Thomson, 2015). Bu akımın doğumu 1924 yılında Birinci Sürrealist Manifesto'nun yayınlanması ile olmuştur. Manifestoyu, akımın öncüsü Andre Breton ile birlikte Louis Aragon, Antonin Artaud, Jacques Baron, Joe Bousquet, Jacques-Andre Boiffard, Jean Carrive, Rene Crevel, Robert Desnos, Paul Eluard ve Max Ernst gibi isimler imzalamıştır. Breton, sürrealizm tanımını "Düşüncenin somut işleyişini 'sözlü, yazılı veya herhangi bir başka yolda' ifade etmeyi amaçlayan en saf halinde psişik otomatizm" şeklinde yapmıştır. 1920'li yıllarda pek çok sanatçı sürrealizm hareketine katılmıştır, bu katılımlarla hareket yaratıcı ve kültürel bir güç gösterisine dönüşmüş, ilk aşamada edebi bir akım olarak başlamışken katılımlar sonrası görsel sanatlar alanında etkili olmuştur (Thomson, 2015).

Sürrealist sanatçılar, psikolojide takip ettikleri akıma göre iki gruba ayrılırlar. Otomatistler, bilinçdışı ile bilinç arasındaki ilişkiye Jung'un getirdiği yoruma sadık kalmıştır. Breton ve Eluard gibi otomatist sanatçılar otomatik yazma tekniklerini çizime uygulamışlar, şekillerin tuval üzerinde serbestçe ulaşması için çaba sarf etmişlerdir. Öte yandan ikinci grupta ise veristik sürrealistler bulunur. Bu gruptakiler, otomatistlerin aksine rüyaların yorumlanmasına dayanan Freud'cu bir bilinçaltı okumasını öne çıkarmışlardır. Veristik sürrealistlere göre imge bilinçaltının dilidir. Bu sanatçılar kendi rüyalarına ya da sanrılarına dayanan daha formel eserler yaratmışlardır (Thomson, 2015).

Gerçeküstücü sanatçılar, Freud'un yarattığı ve kendi hastaları üzerinde bir tedavi yöntemi olarak uyguladığı psişik otomatizmi, düşler ve gerçekliği bir araya getirmenin yeni bir yöntemi olarak kullandılar. Bir yöntem olarak psişik

otomatizm, Batı'nın katı pozitif akılcılık sistemi tarafından uyuşturulmuş, hayal gücü, sezgi gibi arkaik insana ait bazı güçlerin serbest bırakılmasını, yeniden ortaya çıkarılmasını öngörmekteydi. Modern dünyada sadece sanatçıların vakıf olduğu düşünülen bu yetiler, rüyalar ve gerçekliği uzlaştırma yoluyla, her insanın katı gerçeklikten kurtulabilmesine imkân verecekti.

20. yüzyılda düş, resmin ve ressamların gerçeklikten uzaklaşmasına ve özgürleşmesine aracılık etmiştir. Bu hareket, sanatın öznel olarak yorumlanmasının ve sanatın sanatçının bir yansıması ve kişisel bir izi olmasına yol açmıştır. Bu bağlamda düşler de sanatçı için birincil ilham kaynaklarından birine dönüşmüştür. Psikanalizin gelişmesi ile düşün kişinin karakterinin gelişmesindeki önemi ortaya çıkmıştır. Carl Jung'un tarifiyle evrensel değeri olan arkaik imgeler olarak tanımlanan düşlerin bu şekilde algılanması 'düş gören kadın'ın bir ruhu yansıtmayan imgesinin reddine yol açar. Bu algı Polonyalı ressam Tamara de Lempicka'nın "The Sleeping Woman" (Uyuyan Kadın) tablosunda görülebilir (Resim 20). 1934 yılında Lempicka'nın çizdiği bu eserde, kadının dudağındaki kıvrımdan, parmakların bükülmesinden saçların kıvrıncısından bir düş senaryosunun gelişmekte olduğu görülüyor. Ancak resimde bir düş imgesinin belirsizliği ya da silik renkleri bulunmuyor. Tam tersine devasa bir varoluşa sahip bu kadın imgesi, köşelerden kesik olmasıyla tabloya bile sığmadığını sergiliyor. Kübizmden etkilendiği görülen Lempicka'nın bu eserinde lineer ve silindirik çizgilerin teatral ışıklandırma ile canlandırdığı kadın imgesinde düş algısı inci gibi açık tene sahip olmasıyla güçlendirilmiştir.

Resim 20. Tamara de Lempicka, The Sleeping Woman, 1935, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Psikanalizin etkisi Dali ve Magritte gibi özellikle Sürrealist sanatçılarda oldukça güçlü olarak görülür. Bu sanatçılar direkt olarak Freud'u referans alan eserler ortaya koymuşlardır. Fransız ressam Andre Masson'un Gradiva adlı 1939 yılında çizdiği tablosu, 1903 yılında Alman yazar Wilhelm Hermann Jensen'in tasvir ettiği bir düşe dayanır (Resim 21). Bu düş 1907 yılında Freud'un tarafından "Jensen'in Gradiva'sında Vesvese ve Rüya" şeklinde yorumlanarak ün kazanmıştır.

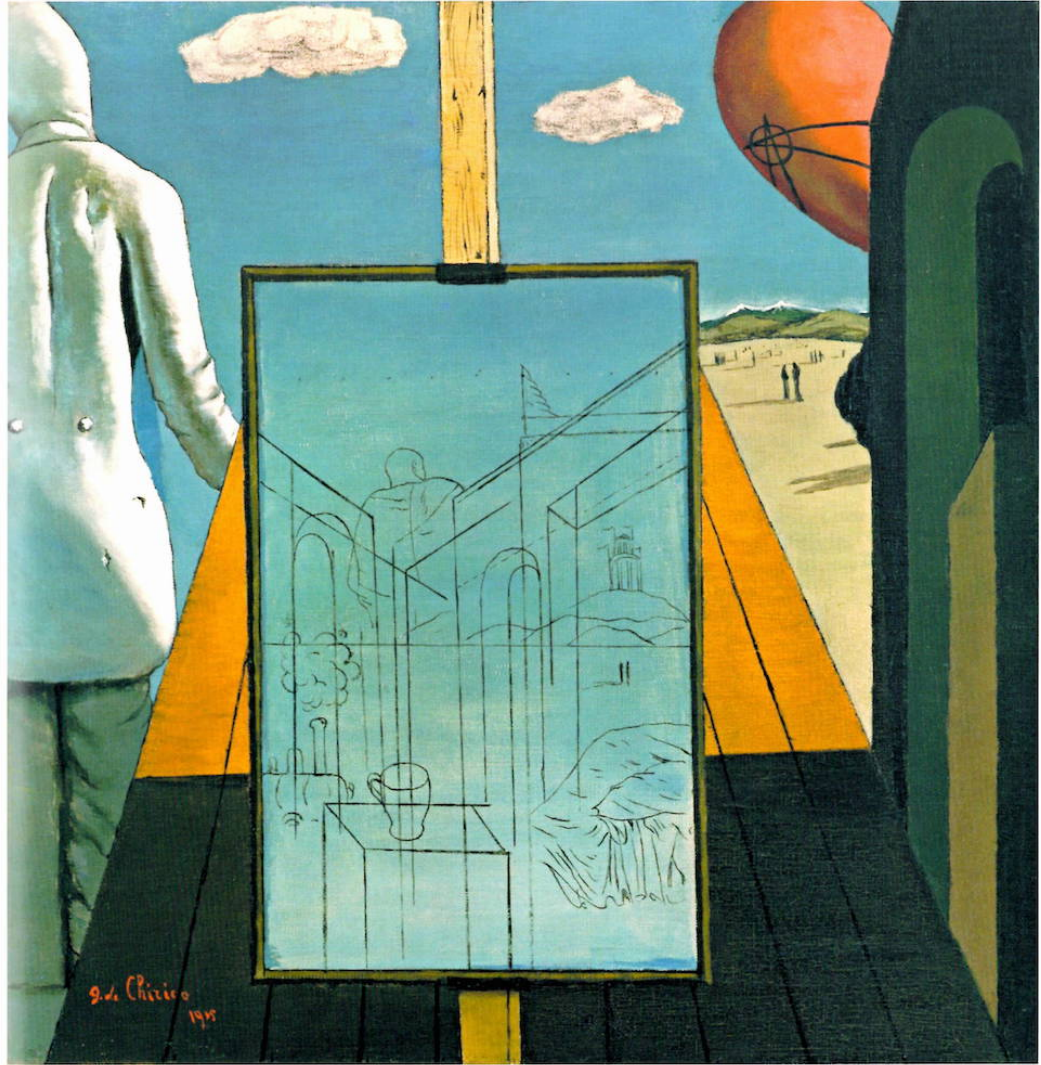
Resim 21. Andre Masson, Gradiva, 1939, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Fransız ressam Henri Rousseau'nun The Dream isimli 1910 yılında çizdiği tablosunda sanatın saflığı ve çocukluğu görülür (Resim 22). Louis-Phillippe koltuğunu rüyasındaki ormanın ortasına yerleştiren Rousseau, resmin her köşesinde ince detayları aynı özenle işlemiştir. Rousseau'nun tablosunda düş, doğa ve insanın arasında harmoni özelinde yansıtılmış, tablonun her köşesinde kadın bedeninin renkleri ve kıvrımları temsil edilmiştir.

Resim 22. Henri Rousseau, *The Dream*, 1910, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Sürrealist hareketin içinde direkt olarak bulunmayan İtalyan ressam Giorgio de Chirico'nun 1915 yılında çizdiği "The Double Dream of Spring" (İlkbahar'ın İkiz Düşü) eseri sanatçının tablolarında sıkça görülen alan kullanımını daha açıkça yansıtır (Resim 23). Tablonun motifi öne çıkarılmış, iki karışık insan figürü ortaya konulmuş, arkasındaki kemerli bina ve avlusu oldukça arka planda bırakılmıştır. Bu tablodaki düş imgesi, seyirciyi sakince düşünmeye iter ve tarif edilemeyen bir bekleme dünyasına iter.

Resim 23. Giorgio de Chirico, The Double Dream of Spring, 1915, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Max Ernst, de Chirico'nun eserlerinin bir hayranı olan Sürrealist ressamlardan biridir. Freud'un yazınlarından da faydalanan Alman ressam, 1924 yılında çizdiği "Two Children Are Threatened by a Nightingale" (İki Çocuk Bir Güvercinin Tehdidi Altında) adlı tablosunda düşü deneysel bir yaklaşımla yansıtmıştır (Resim 24). Yağlı boya tablonun üstüne renkli ahşap parçaları ve kâğıt yapıştırarak kolaj elementlerini kullanan Ernst, tablonun sınırlarının ötesine geçmiştir. Kâbus sahnesi olarak kurgulanmışlığı ismiyle de vurgulanan

tabloda, genellikle mutluluğun ve aşkın bir sembolü olarak kullanılan güvercin sembolik güçlerin büyüklüğü, hareket ve uçuşun yarattığı korkunun bir temsili olarak yer almıştır. Resmin üzerine yerleştirilen objeler seyirciye doğru açıldığı için, bu kolaj gerçeklik ve kurgu arasındaki çizginin yok olmasına neden olur, aynı zamanda sanatçı korku üzerine kurguladığı çalışmasını düş ortamında hem tetikler hem de etkisiz hale getirir.

Resim 24. Max Ernst, Two Children Are Threatened by a Nightingale, 1924, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

En ünlü tablosu İmgelerin İhaneti ile tanınan Belçikalı Sürrealist ressam Rene Magritte, oldukça gerçekçi bir pipo tablosunun altına “Bu bir pipo değildir.” yazmıştır. Bu tablosu ile imgenin tasvir illüzyonuna gönderme yapan Magritte’in düş tasvirleri de her zaman bilinçaltından gelmemektedir. Düşün psikolojik altyapısını reddeden Magritte, 1933 yılında çizdiği The Human

Condition (İnsanın Hâli) tablosunda sanatçının çizdiği bir manzarayı bir kanvas üzerine sadece çerçeveleri görünürcesine yerleştirerek düş gibi bir senaryoyu sanal bir gerçekliğe taşımıştır (Resim 25).

Resim 25. Rene Magritte, The Human Condition, 1933, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Sürrealist akımın dünya üzerinde en çok tanınan temsilcilerinden İspanyol sanatçı Salvador Dali, irrasyonellik sınırlarını en çok zorlayan, gerçekliği yeniden yaratan ve düş benzeri bozulmaları sıkça işlemiştir. Pek çok tablosunda düşü işleyen Dali, 1932 yılında New York'taki bir sergisini "donmuş kabuslar" şeklinde adlandırmıştır. Dali'nin 1931 yılında çizdiği "The Dream" (Düş) isimli tablosunda direkt olarak kendisinin bir düşünden esinlenmiştir (Resim 26). Bu tabloda, düşün gücü gizemli ve geceye özgü bir güçle ilişkilendirilmiş, tarihi bir sfenks esrarengiz bir ilham perisi olarak tasvir edilmiştir.

Resim 26. Salvador Dali, The Dream. 1932, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Dali'nin tüm kariyeri boyunca en büyük gayretlerinden biri düşleri dile getirmek olmuştur. Hem edebi eserlerinde hem de tablolarında geniş bilgi sahibi olduğu psikanalitik teorilerden yararlanarak bilinçaltına ve içgüdülerine yoğunlaşmış ve bunlardan sanatında temel bir sürükleyici güç olarak faydalanmıştır.

Sürrealist dönemin içine dahil olmayan 20. yüzyılın iki büyük sanatçısı Matisse ile Picasso, düşler ile çok fazla ilgilenmemişlerdir. Fransız ressam Henri Matisse, "Bir sanatçı hayatına ilk olarak çocukluğundan bakarak başlamalıdır... Bu şekilde onun sanatı yaratıcı hale gelir." vurgusunu yapmıştır. 1940 yılında çizdiği tablosu *The Dream* (Düş) Matisse'in bilinçaltının derinliklerini sergilemez (Resim 27). Motif yüzeyde çocuksu bir annelik ile düşün birleşmesini temsil eder. Kapalı gözlerin keskin çizgilerle vurgusu, sanatçının yaratıcılığını sunması için bir fırsatı anlatmaktadır.

Resim 27. Henri Matisse, The Dream, 1940, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

İspanyol Kübist ressam Pablo Picasso ise Sürrealist akıma 1930'lu yıllarda daha yakındır. Bu yakınlık o dönemde verdiği eserlerine de yansımıştır. Çalışmalarında faydalandığı ilham perisi Marie-Therese Walter ile hissettikleri duygusal çatışmalar erotizm ve şiddet temalarında eserler vermesine yol açmıştır. 1932 yılında Picasso'nun çizdiği The Dream (Düş) resmi, oldukça büyük bir çatışmayı içerir. Kadın sembolünün yüzünün sol tarafında fallik bir

form yer almaktadır. Huzurlu bir ruh halinde yer alan kadın figürü, ressamın saldırgan yönünü de kendi bedeni üzerinde bu şekilde barındırmaktadır (Resim 28).

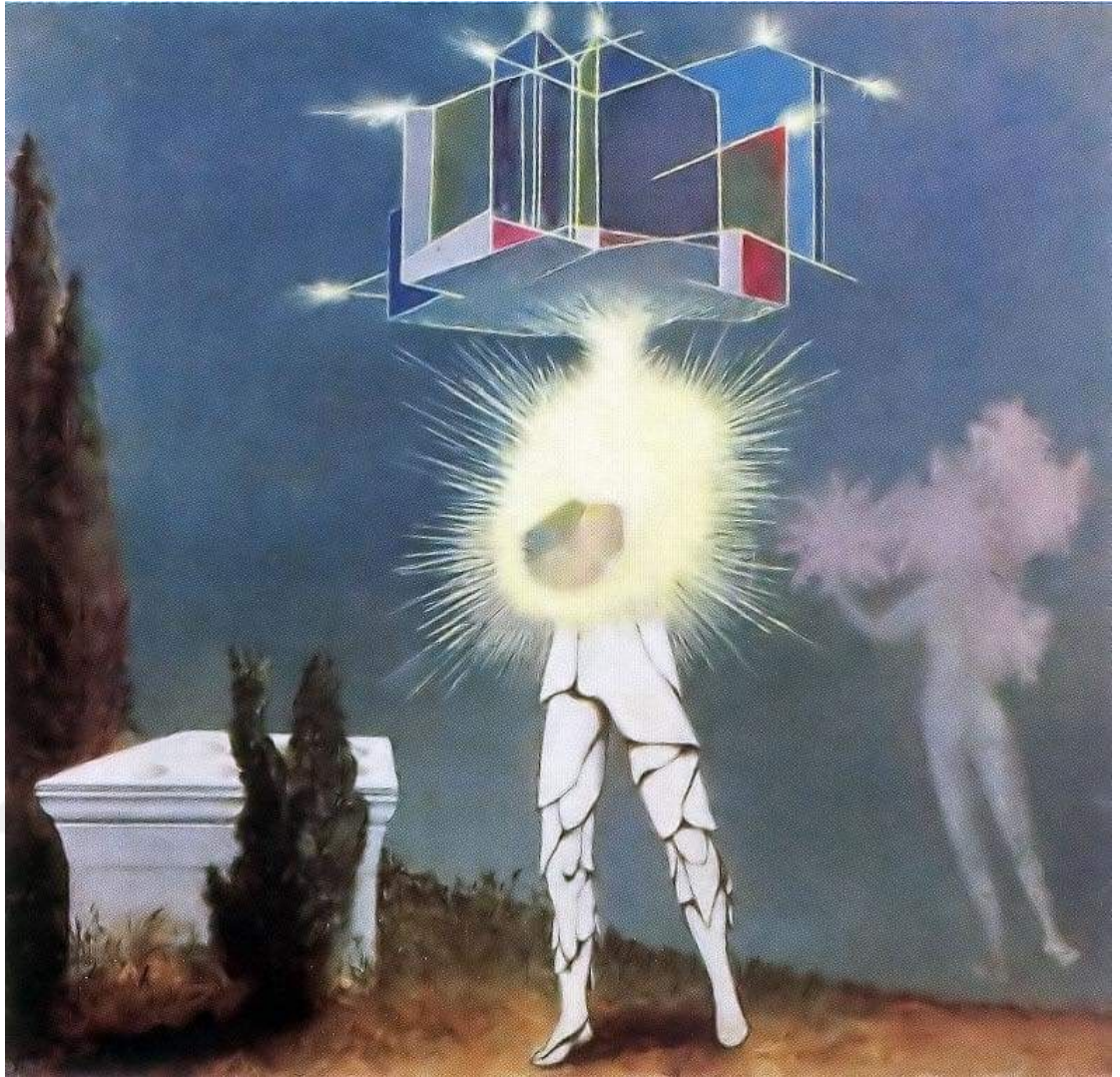
Resim 28. Pablo Picasso, The Dream. 1932, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Meksikalı ressam Frida Kahlo'nun eserleri sürrealist akım içinde tanımlanır. 18 yaşında geçirdiği ağır trafik kazasından sonra uzun süre yatağa bağlı kalan Frida, bu süreçte aynaya bakarak kendisinin yağlı boya portrelerini çizerek resim yapmayı öğrenmiştir. Sanatçı kimliğinin yanı sıra siyaseti bir kimliğe de sahip olan Frida, Meksika Komünist Partisi'ne katılmış burada da gelecekteki eşi ünlü Meksikalı ressam Diego Rivera ile tanışmıştır. Frida ve Rivera, Ekim Devrimi'nin liderlerinden Leon Troçki'nin Meksika'ya iltica etmesinde de rol almışlardır. Meksika kültüründe kutlanan “Ölüler Günü” festivali, bu ülkede ölümün ve ölülerin yas ile değil kutlama ile anıldıklarını gösterir. Frida, 1940 yılında çizdiği The Dream (The Bed), Düş (Yatak) resminde uyku, ölüm ve rüyayı güçlü bir sürrealist ton ile işler (Resim 29). Resimde, Frida dört direkli bir yatağın içinde uyumaktadır. İncecik başı olan bir sarmaşığın sardığı Frida'nın üzerinde, bir bubi tuzağına düşmüş ve uyanmış bir iskelet bulunur. Meksika'daki yaşayanlar ve ölülerin uyum içinde olmasını temsil eden resimde Frida, karanlık duygularını mizahi bir yön ile resmetmiştir (URL-1).

Resim 29, Frida Kahlo, The Dream (The Bed), 1940, Tuval Üzerine Yağlı Boya

İsviçreli sanatçı Meret Oppenheim, henüz on dört yaşındayken rüyalarını resmetmeye başladı. Gençliğini Güney Almanya’da geçiren Oppenheim, 2. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla yaratıcılık krizi yaşamaya başladı. Bu devri “sanatsal ve insanı kriz dönemi” diye tanımlayan Oppenheim, yaşadığı çıkmazı aşmak için Carl Jung’a başvurmuş ve günlüğüne şunları yazmıştır: “Kralım beni kovdu: Nasıl ki anima erkek ruhunun dışı kısmıysa, bu da animus’tu, Jung’un tabiriyle, kadın ruhunun eril kısmıydı. Erkek şairin ve sanatçının “ilham perisi”nin bir anima imgesi olduğunu keşfettim; demek ki dehanın da kadın sanatçıları ve şairleri kollayan animus imgesi olması gerekiyor. İşte beni terk edip giden tam da buydu” (Thomson, 2015). Bu dönemden sağ kurtulmuş az eserden biri olan Güneş, Ay ve Yıldızlar (Sun, Moon, Stars), tuval üzerine yağlı boya şeklinde 1942 yılında çizilmiştir (Resim 30).

Resim 30, Meret Oppenheim, Sun, Moon, Stars, 1942, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Amerikalı soyut dışavurumcu Adolph Gottlieb, dahil olduğu akımın ilk jenerasyonunun içinde kabul edilir. 1940 ve 50'li yıllarda çizdiği piktograflar ile Gottlieb, bir resmin kabul edilmiş nosyonunu değiştirmeyi amaçlar. Doğrudan insan deneyimine bağlı resimler yaratmaya çabalayan Gottlieb, 1946 yılında çizdiği *Forgotten Dream* (Kayıp Rüya) adlı eseriyle bir resmin iki yönlülüğü ve dengesini başarmaya çalışmıştır (Resim 31). Eserde yarı tonlar ve

kapalı değerler kullanarak kontrasttan feragat eden Gottlieb, lineer bir ızgara şeması oluşturarak eserin köşelerini güçlü bir biçimde ortaya koymuştur (URL-2).

Resim 31, Adolph Gottlieb, Forgotten Dream, 1946, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Polonyalı ressam ve heykeltıraş Zdzislaw Beksinski, eserleriyle distopik sürrealizmin en iyi temsilcilerinden biri olmuştur. Beksinski'nin resimlerinde ürkütücü, gaddar ve gerçeküstü motifler yer almaktadır. Sanatçı yalnızca kâbus vizyonlarını iddialı bir şekilde tasvir etmemiş, kompozisyonları bilinçaltına yapılan kapsamlı ve oldukça zorlu yolculuğun bir etkisini taşımaktadır. Beksinski, çizdiği resimlerin anlamını bilmediğini ifade etmiş ve olası yorumlamalarıyla da ilgilenmediğini belirtmiştir. Bununla aynı doğrultuda olmak

üzere, eserlerine de isim vermeyi tercih etmemiştir. Beksinski, eserlerini ‘düşün fotoğrafı’ nı çekercesine çizmeyi amaçladığını söylemiştir (Resim 32).

Resim 32, Zdzislaw Beksinski, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Japon ressam Tetsuya Ishida, genç yaşta hayatını kaybetmiş olmasına rağmen modern resimde önemli bir yere sahiptir. İzolasyon, tüketim ve sıkılmışlık

temalarını işleyen Ishida'nın konuları gerçek ve gerçeküstücülüğün birbirine girdiği Kafkavari düşler ve kabuslardan çıkmış gibi görünmektedir. Ishida, hiperrealistik erkek tasvirlerini gündelik eşyalar, endüstriyel makineler, hayvanlar ve mimari formlar içine yerleştirmeyi tercih etmiştir. Ishida'nın eserlerinde insan makineyle ya da hayvanla melezleşir, sosyal durumlar içinde tutsaklık hissedilir, kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin zorluğu resmedilir. 1997 yılında çizdiği Jellyfish's Dream (Denizanası'nın Rüyası) resminde olduğu gibi insan, melez bir hayvana dönüşmüştür (Resim 33). Dıştaki denizanası, insanı çok küçük bir yatak gibi kendisine yakın olan yapılardan koruyan bir koza haline gelmiştir (URL-3).

Resim 33, Tetsuya Ishida, Jellyfish's Dream, 1997, Tuval Üzerine Akrilik

5. Nurgün Gülay Resminde Düş Kavramı

Düş somut hale gelebilir mi? Çalışmalarımın çıkış noktası bu temel soru üzerinden biçimlenmektedir. Düşü, yaratı açısından sınırsız ve sonsuz bir kaynak olarak kullanıyorum. Düş kavramını böylesine cazip kılan, bilinçdışının gizemi ve duygularının özüne ulaşma isteğidir. Çünkü düş görürken bilinç tamamen devre dışı kalır, duygu ve düşüncelerin saf sembolleri açığa çıkar. Bu benim açımdan kişisel bir keşif ve özgün bir yaratı anlamına gelmektedir.

Düş sembolleri özellikle Freud'un psikiyatri alanın yaptığı devrim niteliğindeki çalışmalarla farklı anlamlar kazandı. Sembollerin kişiye özel oluşu, terapi seanslarını da doktor ve hasta açısından farklı bir sisteme taşıdı. Bilinçaltının irdelenmesi farklı düşüncelerin ortaya çıkmasını sağladı. Tanımlanan imgenin içeriği, geleneksellikten sıyrılıp popülerlikten uzaklaştı. İnsanların sembol yaratma yeteneğini araştırıyorsak eğer, düşler en temel ve kolay malzemelerimiz olacaktır. Böylece Freud'un çalışmaları sürrealist ressamlar için mihenk taşı olmuştur.

Bu noktada kendi yaratı sürecim düş sembollerini değişiklik yapmadan yorum katmadan aktarma çabasıyla başlıyor. Mixed media, var olanı birebir yansıtma olanağı açısından sıklıkla kullandığım bir teknik oldu. Özellikle fotoğraf, yağlıboya, akrilik ve baskı.

Tuvali düş sahneleri olarak düzenlediğim tez çalışmam "Düş Kulesi" bu teknikle oluşturulmuştur.

SONUÇ

Düş kavramı insanlık tarihi boyunca gizemli bir çekim alanı yaratmıştır. Bilimin konusu olmuş ve ilerlemelerle birlikte nörolojik olarak incelenmiştir. Bütün bilimsel gelişmelere rağmen düş; geçmişten günümüze mistik etkisini sürdürmektedir.

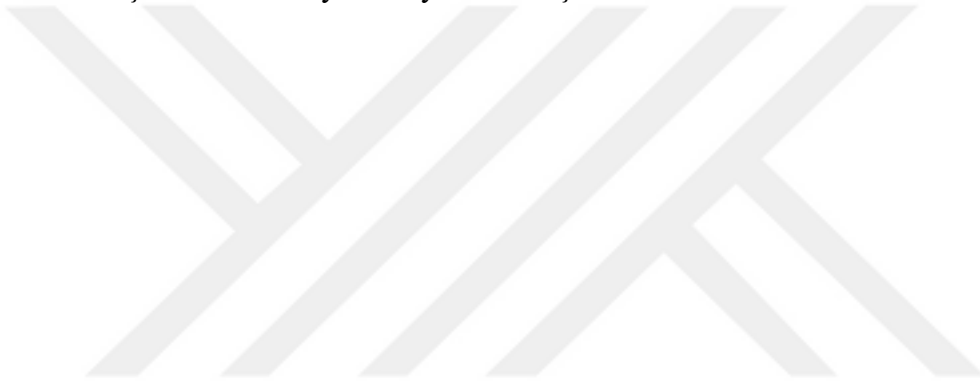
19. yüzyıl sonlarında Sigmund Freud “düş” kavramını, kurucusu olduğu psikanaliz yöntemi üzerinden ele almış ve psikiyatride devrim gerçekleştirmiştir. Diğer bilim dallarında olduğu gibi psikiyatri alanındaki bu gelişmelerin 20. yüzyıl sanatı ve sanatçıları üzerinde yadsınamaz etkileri olmuştur. Bilinçdışı mercek altına alındı, böylece sanatçılar için yeni yaratıcılık kapıları açılmıştır.

Sürrealizm akımının kurucusu olan Andre Breton, Sigmund Freud’ın teorilerinden etkilenerek, bilinçdışını düş gücünün temel kaynağı, dehayı ise bilinçdışı dünyasına girebilme yeteneği olarak ifade etmiştir. Sürrealizm Breton’a göre, bilinç ile bilinçdışını birleştiren bir yoldur. Yani gerçeğin insandaki izdüşümüdür. Sonuçta bu izdüşüm öznedir ve sanatçıların ifade ettikleri semboller kendi düşüncelerinin köklerinden gelir.

Derinlik Psikolojisi’nin Sigmund Freud ve Alfred Adler ile beraber üç büyük kurucusundan biri olan Carl Gustav Jung, düşlerin sembolik imajları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bilinçdışının anlatım biçimi olan düş analizinde sembollerin oldukça önemli olduğunu vurgulanmış ve bunların bilinçli düşüncelerimizin neredeyse görünmez olan köklerini oluşturduğunu ifade etmiştir. Jung’a göre

düşlerdeki görüntüler, uyanıkken oluşturulan kavram ve yaşantılara oranla çok daha resimsel ve canlıdır. Bunun nedenlerinden biri bu kavramların bilinçdışı anlamlarının düşte ortaya çıkmasıdır. Bilinçli düşünme sırasında insan kendini rasyonel ifadelerin sınırları içine hapsedebilmektedir.

Düşün resmedilmesi sanatın geçtiği yolla paralel bir şekilde evrilmiştir. Dönemin akımlarını takip etmiş ve etkilenmiştir. Bu nedenle 20. yüzyıl resim sanatında düş, dönemin önde gelen akımları olan kübizm ve sürrealizm akımları içerisinde etkileyici bir yer edinmiştir.

KAYNAKÇA

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi (1993). “Ansiklopedi Maddesi”, Cilt 17, Ana Yayıncılık.

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi (1993). “Ansiklopedi Maddesi”, Cilt 31, Ana Yayıncılık.

Bergez, D. , *Painting the Dream : From the Biblical Dream to Surrealism*, Çeviri: Kate Deimling, Abbeville Press, 2018.

Demir, H. , Öner Kapısız, Ö. & Dönmez, N. (2018). Bütüncül Psikoterapi Perspektifinde Rüya Analizi; Olgu Sunumu: Nergis Vakası* . Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi , 1 (1) , 100-122 . Erişim Bağlantısı: <https://dergipark.org.tr/en/pub/bpd/issue/31051/373155>

Freud, Sigmund (1964). *Rüya Yorum Metodu*. Ataç Kitabevi.

Freud, Sigmund (1972). *Rüyalar Üstüne*. *Rüyalar ve Yorumları*, 5

Freud, Sigmund (2001) *Düşlerin Yorumu* 1. Bir Düş Bir İsteğin Doyurulmasıdır, 174

Gelişim Hachette (1983), *Ansiklopedi Maddesi*, Cilt 11, Gelişim Yayınları.

Gibson, Michael (1995), Symbolism, Benedikt Taschen.

Kavut, S. (2020). Carl Gustav Jung: Kavramları, Kuramları ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), 6 (2), Kış, s. 681-695.

Kubbealtı Lügatı (2022). Erişim Bağlantısı:

<http://www.lugatim.com/s/r%C3%BCya>

Osmanoğlu, Ö. (2017). Aristoteles'in Rüya Teorisi ve "Rüyalar Üzerine" Adlı Eserinin Çevirisi . Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 0 (4) , 139-173 . DOI: 10.32739/uskudarsbd.3.4.35

Taşkınoğlu, Tutku (2020). Dali, Freud ile tanıştığında. Erişim linki: <https://www.serbeststil.com/dali-freud/>

Temel Britannica (1992). Ansiklopedi Maddesi, Cilt 14, Hürriyet Ofset.

Thomson, Laura (2015). Sürrealistler Ayrıntıda Sanat (Çev. Ali Berktaş), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

URL-1, <https://www.kahlo.org/dream-or-bed/>, Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2022.

URL-2, <https://museum.cornell.edu/collections/modern-contemporary/20th-century-painting/forgotten-dream>, Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2022.

URL-3, <https://www.theartcurious.com/post/tetsuya-ishida-s-real-nightmares>,

Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2022.

URL-4, <https://blog.artsper.com/en/a-closer-look/dreams-throughout-art/>,

Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2022.

URL-5, [https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-art-historys-iconic-](https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-art-historys-iconic-depictions-dreams-renaissance-surrealism)

[depictions-dreams-renaissance-surrealism](https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-art-historys-iconic-depictions-dreams-renaissance-surrealism), Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2022.

